

Az emberi erőforrás regionális jellemzői a statisztika tükrében

Lakatos Judit¹

Az emberi erőforrás regionális jellemzői vizsgálatának fontossága a küszöbön álló EU csatlakozással egyre inkább felértékelődik, ugyanakkor a területi információkat is tartalmazó adatforrások száma meglehetősen véges. Az elemi adatok nyilvántartása, így többek között a területi ismérveket is tároló regiszterek Magyarországon fejletlenek, sem az adó, sem a társadalombiztosítási nyilvántartások nem használhatók fel a területi egyenlőtlenségek kimutatására.

A statisztikai felvételek terén jelentős előrelépést jelentett a Munkaerő-felmérés 1992. évi bevezetése, ugyanakkor kérdéses, hogy az EU által igényelt regionális mélység alkalmazása hazai területi folyamatok bemutatására. A minta további bővítése, annak érdekében, hogy megyei adatok is legyenek, jelentős további pénzügyi forrást igényelne, és ennek egyelőre nincs fedezete. A területi különbségek legsokoldalúbb mérési eszközei a közeljövőben elkészülő népszámlálási feldolgozások lesznek. A népszámlálás esetében azonban tudomásul kell venni, hogy segítségével a folyamatok időbeni alakulását csak igen korlátozottan lehet nyomon követni. A 10-12 éves időtáv egy-egy terület életében túl hosszú idő ahhoz, hogy a végbemenő változást jól jellemezze.

Kulcsszavak: emberi erőforrás, társadalomstatisztika, munkaerő-felmérés

1. Bevezető

Az Európai Unió regionális politikája és az elmaradott régiók felzárkózását elősegítő támogatások előtérbe helyezik a területi vizsgálatokat, különösen egy-egy régió versenyképességének elemzését. A területi vizsgálatok igen lényeges kérdése, hogy milyen eszközei vannak a statisztikának ahhoz, hogy egy ország, régió, megye, esetleg valamely ennél kisebb földrajzi egység emberi erőforrás jellemzőiről képet rajzoljon. A versenyképesség szempontjából véleményem szerint e téren a következő információ csoportok jelentősége kiemelkedő:

- A népesség kor, nem, munkaerő-piaci státusz szerinti összetétele az utolsó jellemzőt meglehetősen szélesen értelmezve.
- A munkaerő-piacon jelen levők jellemzői, kiemelten kezelve a képzettségi ismérveket.
- A munkaerőköltség szintje.

---

¹ Dr. Lakatos Judit, főosztályvezető, Központi Statisztikai Hivatal (Budapest)

A munkaerőköltség alapvetően abban különbözik az első két tényező csoporttól, hogy míg azok regionális szinten is fontosak és meghatározóak, az utóbbinak csak magasabb aggregációs szinten (elsődlegesen az ország szintjén) van jelentősége, és csak makrogazdasági eszközökkel (pl. megfelelő adó- és járulékpolitikkával) tehető a versenyképesség egyik forrásává.

A jelzett tényezők statisztikai vizsgálati lehetőségeinek megismerése nemcsak a reális helyzetértékelés szempontjából fontos, de a statisztikai adatforrások ismerete és megfelelő használata nélkül nehéz olyan tanulmányt készíteni, mely a regionális fejlesztési pénzek megpályázásához szükséges. Ez utóbbi különösen áll az Európai Unió források elnyerésére.

Az emberi erőforrás milyenségének vizsgálata szempontjából releváns adatforrások három nagy csoportba sorolhatók (1. ábra):

1. adminisztratív nyilvántartások, regiszterek,
2. statisztikai adatfelvételek,
3. egyéb adatforrások.

1. ábra Az emberi erőforrások vizsgálatának adatforrásai Magyarországon

Az utolsó, egyéb csoportba tartozók kiegészítő jellegűek, bár sok szempontból segítenek a másik két csoportba tartozó forrásokból származó információk jobb megértésében. E szempontból kiemelkedő jelentőségűek a szociológiai vizsgálatok,

de esetenként hasznosak lehetnek bizonyos célzott közvélemény kutatások, kismintás eseti felvételek is. Az ilyen típusú adatforrásoknak természetesen a vizsgálandó területi egységre kell koncentrálniuk. Tanulmányomban a versenyképesség területi vizsgálata szempontjából legfontosabb adminisztratív regisztereket és statisztikai adatfelvételeket elemzem.

2. Adminisztratív nyilvántartások

Az adminisztratív regiszterek a területi elemzés kiemelkedően nagy jelentőségű eszközei. Azokban, amelyek személyekre vonatkozó információkat tárolnak, valamilyen regionális jellemző általában eleve szerepel a rögzített ismérvek között. Az adminisztratív nyilvántartások *teljes körűek*, így a megfelelő reprezentativitás – mint majd látni fogjuk, gyakran korlátozza a statisztikai felvételeknek területi elemzési célú felhasználását – eleve adottság. Az emberi erőforrás jellemzésére felhasználható regiszterek többfélék, de minőségük, használhatóságuk szempontjából messzeszemenően nem egyenrangúak.

A népesség nem és kor szerinti összetételének folyamatos nyomon követése, mely a területi emberi erőforrás jellemzők egyik kulcsterülete, a *népesség-nyilvántartás* segítségével történik. Ez regisztrálja a születést és halálozást éppúgy, mint a migrációt. Míg a két előbbi esemény számbavétele megfelelőnek mondható, az utóbbin, különösen ami az ország határait átlépő vándorlást illeti, még van mit javítani. A népesség-nyilvántartás alapján éves gyakorisággal készülnek kor és nem szerinti területesoros (közigazgatási egységenkénti) feldolgozások, melyek kontrollja és kiegészítője a tízévenkénti gyakorisággal végrehajtott népszámlálás. A népszámlálás eddig az egyetlen olyan adatforrás, mely a nemzetközi vándormozgalom egyenlegét is figyelembe tudja venni.

A következő igen lényeges nyilvántartás a *társadalombiztosítási nyilvántartás*. Ez elvileg igen gazdag adatforrás, hiszen mindenki szerepel benne, aki járulékfizetésre kötelezett, vagy aki valamilyen társadalombiztosítási ellátásban részesült. A foglalkoztatottak esetében nemcsak a munkaviszony jellegéről lehet e forrásból tájékozódni, de adott az az összeg is, mely után a járulékot fizetni kell, s ez jó becslése például a munkavégzéshez kapcsolódó jövedelemnek. Több olyan ország van – ilyen például Németország –, ahol a foglalkoztatottság kiterjedésére és főbb összetétel jellemzőire vonatkozó adatokat, úgy ország egészére vonatkozóan, mint a területi egységek szintjén, a társadalombiztosítási regiszter biztosítja. Ha a társadalombiztosítási nyilvántartások megbízhatósága, gépesítettsége megfelelőbb lett volna a tényállapotnál, ma a régiók szintjén is jobb információkkal rendelkezhetnénk a 80-as évek végétől a szervezett munkaerőpiac végbement folyamatokról. Pozitív változás azonban csak az utóbbi 1-2 évben és csak a nyugdíjbiztosítás területén mutatkozik. Habár a jövőbeni kilátások kedvezőek, azonban a múltban gyűjtött adatok véglegesen elveszhetnek a kutatók számára.

A jövedelmek nagyságára és a forrásokra vonatkozó információk lehetséges bázisa az *adóregiszter*, melyből – ha a források szerint végezzük el az elemzést – impliciten következtethetünk a felnőtt népesség munkaerő-piaci kategóriák szerinti megoszlására is. Ez az adatforrás azonban nehezen (vagy egyáltalán nem) hozzáférhető, így gyakorlati tapasztalat nincs arra vonatkozóan, hogy ezen regiszter adatai mennyire használhatók fel regionális elemzés céljaira.

Fontos ismérv lehet egy régió versenyképességének vizsgálatánál a vállalkozási hajlandóság, az egyéni vállalkozók száma és működési területe. A nyolcvanas évek végéig az érdekképviseltek (KIOSZ, KISOSZ stb.) kötelező *tagnyilvántartásai* az ilyen típusú adatoknak jó minőségű és megbízható forrásai voltak. Ezt a szerepkört a szakmai kamaráknak nem sikerült átvenniük, s a kötelező kamarai tagság megszűnése az információk amúgy is csekély megbízhatóságát vélhetően csak tovább fogja rontani.

Az utolsó tárgyalásra kerülő – az emberi erőforrás kiterjedésére és minőségére vonatkozó információkat tartalmazó – adminisztratív nyilvántartás a *munkanélküliek regisztere*, mely az aktív és passzív munkaerő-piaci támogatási rendszerek nyomon követését hivatott biztosítani. A munkanélküliség alakulása, a támogatásban részesülők száma stb., fontos minősítője egy adott földrajzi egység relatív pozíciójának. Szerencsére már a gazdasági-társadalmi átalakulás kezdeti időszakától, a nyolcvanas évek végétől ez a nyilvántartás létezik, s bár bizonyos módszertani korlátokkal, de kielégítő minőségben biztosít információkat a régió, a megye, sőt ma már az ún. kistérség szintjén is a munkanélküliségről.

Bár az adminisztratív nyilvántartások területi elemzési célú felhasználási lehetősége még távolról sem teljes mértékig kiaknázott, nálunk e regiszterek valószínűleg távlatilag sem fognak olyan szerepet betölteni, mint például a skandináv országokban, ahol az összekapcsolható, és a személyi azonosítóra alapozott regiszterek ma már számos statisztikai adatgyűjtést (esetenként olyan nagy jelentőségűt is, mint a népszámlálás) tesznek feleslegessé, s amelyek a gazdasági és társadalmi élet mind több és több jelenségének vizsgálatát biztosítják. Ehhez természetesen az is kell, hogy a társadalom beállítottsága elfogadja azt, hogy a statisztikák úgy készülnek, hogy az érintettek abba anélkül kerülnek azonosíthatóan bele, hogy ahhoz a konkrét esetben beleegyezésüket adnák. Az uniós országok többségében azonban – akárcsak nálunk – az emberi erőforrásra vonatkozó információk többsége a különböző statisztikai adatgyűjtésekből származik.

3. Statisztikai felvételek

Mivel a versenyképesség mérése szempontjából a munkaerővel kapcsolatos statisztikáknak van prioritása, a nagy számú adatforrás közül a következőkben csak ezeket emelem ki, ezen belül is megkülönböztetve a kifejezetten munkaügyi adatfel-

vételeket azoktól, melyek ilyen információkat is tartalmaznak, de lényegüket tekintve nem munkaerő-piaci felvételek.

Ez utóbbi csoportból jelentőségénél, adatgazdagságánál fogva kiemelkedik a *népszámlálás*. Mivel a teljes körű statisztika feldolgozása tetszőleges területi mélységben történhet, így alkalmas arra, hogy akár településenként adjon képet az ott élők kor, nem, iskolai végzettség, munkaerő-piaci státusz, munkahely és munkajelleg stb. szerinti megoszlásáról. Az egyetlen gond csak az, hogy a népszámlálás drága és rendkívül munkaigényes felvétel, így csak ritkán, általában 10 évente kerülhet rá sor. A két népszámlálás között az információk természetesen fokozatosan „öregednek”, s így veszítenek megbízhatóságukból. Ha ehhez ráadásul a gazdaság olyan radikális átrendeződése is társul, mint ami Magyarországon a 90-es évek fordulóját jellemezte, akkor ez azzal jár, hogy az 1990. évi népszámlálás 2000-hez közeledve már csak történeti statisztikai adatforrásként tarthat érdeklődésre számot, a 2001. évben esedékes népszámlálás eredményeire pedig még legalább 2-3 évet kell várunk.

A másik teljes körű összeírás, az *általános mezőgazdasági összeírás (AMÖ)* többek között segít pontosabb képet alkotni a mezőgazdaságban ténylegesen felhasznált élők munkavolumenéről, a mezőgazdasági termelést folytatók főbb állományi jellemzőiről. Ez a felvétel tehát különös jelentőséggel bír egy olyan régió számára, mint a Dél-Alföld, ahol a mezőgazdasági szektor súlya az országos átlagot meghaladja. Mivel ilyen felvételekre a mezőgazdaság reprivatizációja óta nem került sor, s mivel a mezőgazdaság szerepének és főleg kiterjedésének megítélése ellentmondásos, a 2000-ben sorra kerülő felvételt a munkaerő-piaci szakemberek részéről is jelentős várakozás előzi meg.

Csak felsorolásszerűen néhány további felvétel az emberi erőforrás minőségi jellemzőivel kapcsolatos információkat (is) tartalmazó adatgyűjtések csoportjából:

- *Oktatásstatisztika*, melynek alapján felrajzolható az adott terület oktatási struktúrája, az egyes oktatási fokozatokban, szakirányokban tanulók száma. Az oktatásstatisztikák azonban nem adnak megfelelő képet a munkaerőforrás képzettségi összetételéről, amely pedig a versenyképesség egyik döntő meghatározója. Erre legjobb példa éppen a dél-alföldi régió, mely a felsőoktatásban résztvevők számát tekintve igen előkelő helyet foglal el a régiók sorrendjében, ugyanakkor azonban a foglalkoztatottak képzettség szerinti összetétele alapján a második legrosszabb helyzetű régió (ECOSTAT 1999).
- *Háztartásstatisztika*, mely a háztartások jövedelméről és fogyasztásáról gyűjt igen sokrétű adatokat, de amely regionális szinten csak a főbb adatok tekintetében reprezentatív.
- *Időmérleg-felvétel*, mely egyik alapforrása a nem legálisan végzett munkavolumen becslésének, de amely az országosnál alacsonyabb, regionális vagy megyei szinten ugyancsak rendkívül korlátozottan használható.

A munkaerővel kapcsolatos célfelvételek két nagy csoportját az intézményi munkaügyi adatgyűjtések, illetve a háztartások kikérdezésén alapuló munkaerő-felmérés és kiegészítő felvételei alkotják. Az *intézményi munkaügyi felvételek* a bizonyos szervezet méret (ez jelenleg 5 fő) feletti vállalkozásoknál és a költségvetési intézményeknél foglalkoztatottakról gyűjtenek létszám-, kereset- és munkaerőköltség adatokat. A legtöbb adatgyűjtés székhely szerinti (azaz egy gazdálkodó szervezet adatai annál a megyénél jelennek meg, ahol annak székhelye van), de a főbb létszám és kereseti adatok éves gyakorisággal a telephely megyéje szerinti bontásban is bekérésre kerülnek.

A munkaerőpiacon potenciális munkaerő forrásként jelenlevők összetétel jellemzői vizsgálatának alapvető és igen jól használható eszköze 1992-től a *munkaerő felmérés*. A felvételben jelenleg negyedévente mintegy 30 ezer háztartás vesz részt, a minta nagysága így regionális elemzések készítését is lehetővé teszi (KSH 1998). (A Központi Statisztikai Hivatal mintegy 3 éve emelte az adatgyűjtési elvek közé azt, hogy a felvételeknek a régió szintjén is biztosítani kell a releváns adatokat.) A gyűjtött információk részben a háztartás egészére: összetételére, a háztartáson belüli kapcsolatokra, a tagok demográfiai jellemzőire, iskolai végzettségére, a társadalmi és szociális jövedelemből való részesülésükre vonatkoznak. Ezen kívül a háztartások 15-74 év közötti tagjairól külön egyéni kérdőív készül, melyen aktivitási státuszuk mellett számos egyéb olyan információ is szerepel, mint például bármely oktatási formában való részvétel jellemzői, a foglalkoztatottak esetében a munka jellege és körülményei, a munkanélkülieknél az álláskeresés hossza, formája, oka, a várt kereset nagysága, a gazdaságilag nem aktívak esetében pedig a munkaerő piaci visszatérési szándék, illetve az ezt akadályozó tényezők megjelölése.

Az egyébként is gazdag adatkört az évente 2-3 alkalommal végrehajtott kiegészítő felvételek tovább bővítik. Ilyen készült többek között a jövedelmi helyzetéről, a nők visszatérési esélyeiről, az ifjúság munkaerő-piaci viszonyáról, a munkaerő-forgalomról, a munkahelyi ártalmakról és balesetekről.

A munkaerő-felmérés adatgazdagsága ellenére a regionális elemzésekkel foglalkozók előtt jelenleg még kevésbé ismert, ugyanakkor a területi adatok iránt a nemzetközi szervezetek egyre nagyobb érdeklődést mutatnak. Az első részletes regionális adatsorokat is tartalmazó KSH keretkutatás – mely az emberi erőforrás térképek készítését állította középpontjába – 1999 szeptemberében fejeződött be.

Felhasznált irodalom

KSH 1998: *A munkaerőfelmérés módszertana*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

ECOSTAT 1999: *Magyarországi régiók erőforrás térképei*. ECOSTAT, Budapest.